

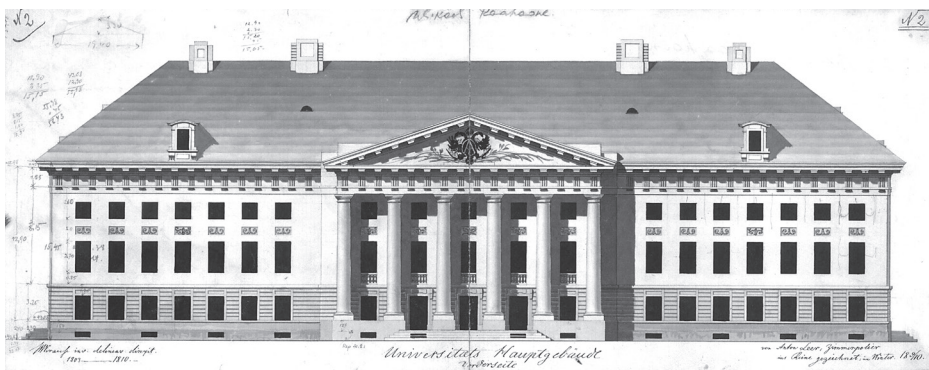
Aeg ja ruum ülikoolilinnas

KAAREL VANAMÖLDER, MADLI VANAMÖLDER

*Sügis on saabunud, lehed on langenud.
Südames igatsus, meenutan möödunud.
Rännates kaugeil mail, vaimus ma Tartus käin,
Tartusse maha meist midagi jäi.*

Seda Märtn Karmo 1968. aastal loodud laulu „Tartule“¹ laulsid ajalooüliõpilased 1982. aasta ilusal sügisel õhtupoolikul peahoone trepil.² Järjekordne õppeaasta oli alanud tavalisest pidulikumana – ülikool pühitses 350. aastapäeva. Oli ajastu märk, et üldse lubati tähistada Tartu Ülikooli asutamist Rootsi ajal ega nuditud ajalugu 170 aastat lühemaks, nagu seda oli tehtud alles viis aastat varem. Ajasillana mõjus ka kolme audoktori valimine esimest korda peale 1939. aastat ja „aastapäevapidustuste raames toimunud üliõpilaste tõrvikurongkäik oli meeldejääv sündmus nii asjaosalistele kui kaasaelajale“.³

Tulles tagasi laulvate tudengite juurde peahoone trepil, siis kätkeb stseen endas mitmeid klišeid ja sümboleid. Esiteks mõistagi p e a h o o n e ise, mida pole mitte

Otsevaade: Tartu Ülikooli peahoone fassaad. 1809/10.

RA, EAA.2100.11.140. l. 2

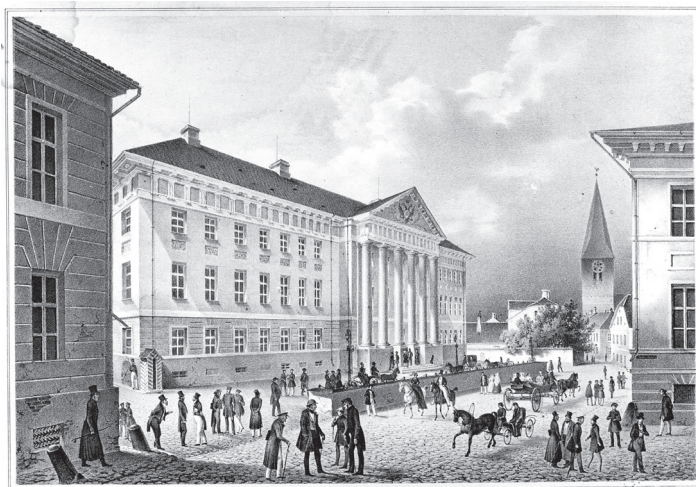
Kaarel Vanamölder, PhD, vanemteadur, Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus; kommunikatsiooni- ja praktilise ajaloo dotsent, Tallinna Ülikool, Narva mnt 25, 10120 Tallinn, kaarel.vanamolder@tlu.ee

Madli Vanamölder, MA, lõpetanud magistriõpingud Tallinna Ülikoolis ja Tartu Ülikoolis, madli.vanamolder@gmail.com

¹ Autorite kirjavahetus M. Karmoga 23.07.2024.

² L. Vahtre. Meenutusi kadunud maailmast. Tallinn: Avita, 1999, lk 194.

³ Universitas Tartuensis 1632–2007. Toim. T. Hiio, H. Piirimäe. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 545.

*Tavaline rakurs:
Georg Friedrich
Schläter. Tartu
Ülikooli peahoone.
1845. Litograafia.
TKM TR 15970 G 4538*

ainult Tartus, vaid ilmselt terve Eesti peale üksainus. Ka siis, kui õppetööd seal täna kunagisega võrreldes peaaegu ei toimugi. Kuus sammast klassitsistlikul fassaadil sümboliseerivad alates 19. sajandi algusest nii ülikooli tervikuna kui selle peahoonet umbes samamoodi, nagu sõna „kirik“ tähistab nii organisatsiooni kui üksikut ehitist. Majade vahel kõrguvat peahoonet võib leida lugematutel kujutistel võimsa perspektiivi kahaneva risttahukana. Kuni digitaalse fototöötluseni oli peaaegu võimatu pildistada selle fassaadi otsevaates ja loomulikes proportsioonides. Taolised kujutised – olgu joonised või fotod – mõjuvad pealegi kuidagi veidralt. Oleme harjunud p e a h o o n e t nägema „nurga alt“ ja vaatama sellele alateadlikult alt üles.

Teiseks laulsid tudengid ajast või täpsemalt: aastaajast. Tartu ajaks on s ü g i s, mil, nagu ütleb üks teine laul, salatung vägisi Tartu kannab mehed. Kolletav või juba kõdunev sügis näib tekitavat igatsuse kadunud nooruse ja üliõpilasaja järele. Laiemalt võttes näib Tartu „ajaks“ olevat see periood aastast, mil ilmastikuolud muutuvad kas lootusetult järjest ebameeldivamaks või hakkavad tasahilju paranemismärke ilmutama. Pimedus süveneb ja vihm piitsutab näkku. „Äkitselt oli saabunud talv. Tänavatel ja katustel oli paks lumi, kõikjal olid labidad töös, kuhjusid mehekõrgused lumemäed,“ kirjutab vahetult enne Esimest maailmasõda Tartus ajalugu õppinud Siegfried von Vegesack (1888–1974).⁴ Hädapäraste ölekubude ja tugevate alkoholiannustega trotsis kanget pakast teel Riistartusse 1872. aasta jaanuaris tulevane keemia nobelist Wilhelm Ostwald (1853–1932)⁵, halvasti köetud üliõpilaskorterites ehk burgides näpistas külm tudengeid alaliselt. Tartu aeg on järelkult valdavalt tubane, mida veedetakse kas ülikoolis, üliõpilasorganisatsioonis, EPA klubis, ühikas, erakas või lokaalis. Külmakirgastel talvapäevadel ja -öödel võis muidugi käia suusamatkal, uisutamas või kihutada saaniga Emajõel akadeemilise isaga öökulle kuulama, aga

⁴ S. von Vegesack. Jaschka ja Janne. Loomingu Raamatukogu 2023, 23, lk 30.

⁵ W. Ostwald. Elujooned. Autobiograafia. Üliõpilasaastad. – Mälestusi Tartu ülikoolist. 17.–19. sajand. Koost. S. Issakov. Tallinn: Eesti Raamat, 1986, lk 282–317, siin lk 282–283.

seejärel algas juba ootus. Kevade saabumist tähistasid näiteks prahalastest moosekandid ja oli nii soe, et „sai j u b a [artikli autorite sõrendus] istuda päikese käes“.⁶ Igatahes saabub suur kevad Tartusse järsku, kuidagi ootamatult:

Loengute vaheaegadel valgusime arhiivimaja laiale trepile [- - -] Kuid kõik me nägime, kuidas puulehed iga päeva ja vaata et tunniga suuremaks läksid. Praktikat alustades olid puud raagus, lõpetades olid nad lehes.⁷

Kevadine Tartu kisub grüünesse – Toomele, mille uuemaks, tahes-tahtmata sunnitud osaks on ka Pirogovi plats – ja eksamiteni on veel aega. Kevade kvintessents on teadagi volber.

Ja siis saabub Emajõe ürgorgu sume suvi, kus õhk „kõnnib tänavail“ ja kannab jõemuda lõhna. Suvi ei ole olnud Tartu aeg vähemalt viimased kakssada aastat ja rohkemgi, mil ajaarvamine on käinud septembrist jaanuari ja veebruarist mai/juunini. Jaanipäev ja Tartu ei kuulu kokku. Tartu suve kujutatakse sageli äraspidise tovejanssonliku trollitalvena, mil linn valgub tühjaks, õhk sumbub ja soikub. Kusagil õngitsetakse vaikuses, raamatukogu on suletud. Kes vähegi viimastel aastatel suviti Tartusse sattunud, näeb selle kliše äraleierdatust. Ka ilma kultuuripealinna aastata ajab suvises Tartus üks pulbitsev (suur)sündmus teist taga: Peetruse ja Pauluse ehk linna päev asendub sisevete festivaliga, see ralliga, siis klaaspärlimängu, väntoreli-, puhkpilli- ja filmifestivaliga – ja nii ühtevalu kuni septembrini välja, mil naasevad tudengid ja toimub rahunemine. Kuid ometi dikteerib Tartus aega ikkagi ülikool ja mälestused õpinguist, raiudes jäärpäiselt, et suvi ei ole Tartu aeg.

Tõrvikutega tudengid on saatnud Tartut vähemalt 19. sajandi algusest peale.⁸ 1982. aastal äratati iidvana komme lihtsalt pidupäeva puhuks ajutiselt eksootilise nähtusena üles (nagu ka 1968. aastal); kulus veel ligi kümme aastat, et see püsivalt naaseks.

Keiserlikus ülikoolis austati tõrvikurongkäikudega üksikisikuid. Õhtul kogunesid üliõpilasorganisatsioonid tõrvikutega austatava isiku (professori) maja ette, protsessiooni juhatavad buršid kandsid eriliselt pidulikke rõivaid ja võisid olla ratsa. Austatav isik kutsuti välja (maja ette, aknale, verandale), kus teda siis tule valgeli kõnede, laulu ja *vivat!* hüüetega tervitati. Peale ametliku tseremoonia lõppu liiguti Raekoja platsile või ka Toomele, kus tõrvikud laulu saatel hunnikusse visati ja ühiselt põletati.⁹ Lisaks tervitusrongkäikudele kasutati tõrvikuid harvemini ka ülikooli tähtsamatel aastapäevadel ja keisri kroonimise puhul.¹⁰

Kombestik kandus peaaegu täielikult üle ka 1919. aastal loodud rahvusülikooli, kus tõrvikutega rongkäigud ilmusid linnapilti rektori vahetusel, ülikooli aastapäeval (1. detsember) ja uuendusena ka volbril ehk maiõhtul (30. aprill), kus „tänavate

⁶ S. von Vegesack. Jaschka ja Janne, lk 34.

⁷ L. Vahre. Meenutusi kadunud maailmast, lk 144–145.

⁸ M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritaditsioonid ajas ja ruumis. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2024.

⁹ Samas, lk 63–66.

¹⁰ Samas, lk 65.

pikkune tulemeri kujutas enesest ikka edasirühkiwat põlwe.¹¹ Tõrvikutest Raekoja või Politsei platsile (praegu Peeter Põllu plats), teinekord Kassitoomele kuhjatud lõkkest sai 1920. ja 1930. aastatel volbrupidustuste tseremoniaalne osa, rongkäigu finaali,¹² kus nüüd koguneti lõkke ümber isamaalisi kõnesid pidama ja laulma. „Maiõhtu, see oli suurim pidupäev (nagu 1. detsember) üliõpilase elus [- -] mai tähendas ka tööaasta lõpulejõudmist, paljudele Tartu eluga jumalagajätmist, komitaati vaikselt või pidulikult.“¹³

Tänases volbrirongkäigus enam tõrvikuid ei kohta, sest selle algusaeg on toonasest märksa varasem. Nagu ei pakuta päevasel lasteetendusel puhvetis konjakit.

Rongkäigud kulgevad läbi ajastute ühtede ja samade punktide ümber. Nendeks on peahoone – ka 1982. aastal peatusid tõrvikud seal ja ilmselt kõlas vana kombe kohaselt „Gaudeamus“¹⁴ –, aga ka Raekoja plats ja alates 1920. aastatest, mil akadeemilisele perele hakkas viimaks mingil moel korda minema ka kohalik tsiviilvõim, raekoda. Ning mõistagi Toomemägi, kust protsessioonid alla valguvad või kuhu üles rühivad: see on kui suur vabaõhuteater.

Rahwamurd suureneb. Toom täitub. Iseäranis aga tenniselplatside ja waremete juures on palju, sest sealt awaneb ilus wäljawaade. All orus walgus ja noored, ülewal wanemad ning hämaruses paistawad ainult mitmetuhande inimese walged näod ning waremed müstilises walguses.¹⁵

See 1927. aastast pärinev volbrirongkäigu finaali kirjeldus on peaaegu äravahetamiseni sarnane 19. sajandi ajakirjanduses talletatud kirjeldustega baltisaksa korporatsioonide volbrist, mida kinnitab ainus teadaolev pilt: *curonus* Eberhard Krausi (1857–1918) joonistus hiigelsuure volbritule tegemisest toomkiriku jalamil.¹⁶ Mõlemal puhul etendavad tudengid „ohutus kõrguses“ seisvatele linlastest pealtvaatajatele „all orus“ üliõpilaspidu või Tartu-operetti.¹⁷ Rongkäigud Tartu kesklinna tähtsamatel tänavatel ja kesksamatel platsidel, seal tõrvikute kuhjamine lõkkeks, ning peatused olulisemate hoonete ees märgivad üliõpilaste kultuuri domineerimist ruumis,¹⁸ mida

¹¹ Laula ja hõiska, sest kewade on käes. – Postimees, 2.05.1928; vt ka M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradiatsioonid, lk 55.

¹² „Rongikäik hakkab liikuma 21.30, peatub Raekoja ja ülikooli ees ning lõpeb Toomeorus tõrvikute põletamisega.“ Üliõpilaskonna Juhatus üliõpilasorganisatsioonidele ... 04.1932. RA, EAA.1776.1.55, l. 42; vt ka M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradiatsioonid, lk 55.

¹³ B. Kangro. „Pereat tristitia, perant osores!“ – Mälestusi Tartu ülikoolist, lk 396.

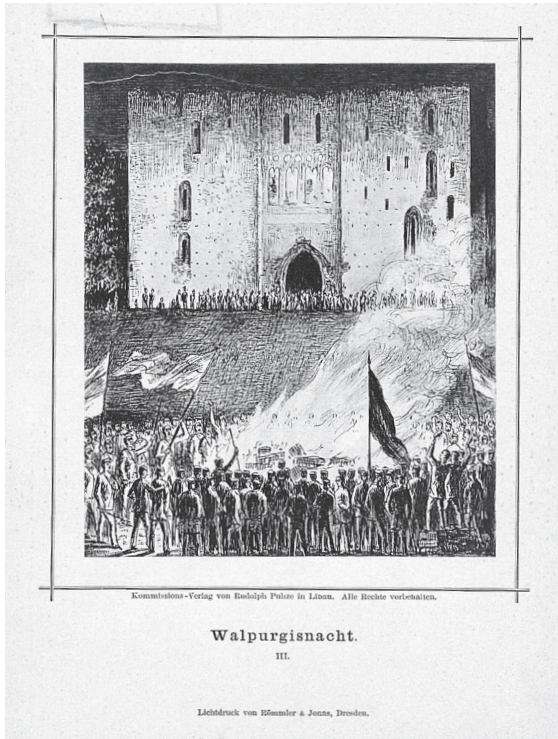
¹⁴ Üks aasta kolmesaja viiekümnest. Režissöör L. Ilves. Tallinnfilm, 1982.

¹⁵ Postimees, 2.05.1927; vt ka M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradiatsioonid, lk 55.

¹⁶ Lose Blätter aus dem Dorpater Burschenleben. Federzeichnungen von E. Kraus. Libau: Kommissions-Verlag von Rudolph Puhze, 1882.

¹⁷ R. Bender. Tartu baltisaksa tudengimälestustes. Koht ja inimesed. – Keel ja Kirjandus 2014, 3, lk 203–224.

¹⁸ H. Andrews, T. Leopold. Events and the Social Sciences. New York: Routledge, 2013; vt ka M. Vanamõlder. Tartu üliõpilasorganisatsioonide volbritradiatsioonid, lk 14–15.

Baltisaksa korporatsioonide volbripidu Tartu toomkiriku jalamil 1870. aastate lõpus, 1880-ndate alguses.
Allikas: Eberhard Kraus. *Walpurgisnacht III. Lose Blätter aus dem Dorpater Burschenleben. Libau, 1882.*

tänapäevalgi kinnistab kulu-
nud lause „Tartus läks võim
üheks ööks tudengite kätte“.¹⁹

Märt Karmo laulus *jäi
meist Tartusse midagi maha.*
Seda „midagit“ või „miskit“
käidi ja käiakse Tartus pide-
valt otsimas ja leidmas. Ber-
nard Kangro on kirjutanud:
„Värve ja valgeid üliõpilas-
mütse virbles Tartus viledasti
ning kõige tihemini maipäe-
vadel. Kõik Tartus viibijad olid
siis liikvel, lisaks varemlah-
kunud, kes ikka veel noorus-
likku ning säravasse Emajõe
Ateenasse olid sõitnud vanu
kauneid mälestusi värskenda-
dama ja ise end veel otseku
noorena tundma. Luitunud
tekkel või halliks tõmbunud
valge samet nupu otsas, koh-
tas neid „kadunud aja otsi-
jaid“ ikka maipäevade ümb-
ruses.“²⁰

Nagu on sõnastanud Reet Bender, siis „mäng on sama, dekoratsioonid suures osas samuti. Tegelased küll vahetuvad, kuid rollid p o i s i p õ l v e u n i s t u s t e l i n n a s jäävad samaks.“²¹

Vaadeldgem üht fotot 2024. aasta volbrirongkäigust. Näeme protsessiooni lähe-
nemas Raekoja platsile, tervitamaks linnapead (*vivat et respublica et qui illam regit!*).
Hiigelsuur, traditsioonilise 19. sajandi kommersilipu mõõtmeis EÜS-i trikoloor mõis-
tagi kõige ees. All paremal tõttab „poistega“ ühinema päevinäinud teklis väärikas
hallipäine auvilistlane. Täpselt nii, nagu tões Kangro. Tartu on lõputu naasmine

¹⁹ Vt nt Tartus läks võim volbriööks tudengite kätte. – Delfi, 30.04.2009. <https://www.err.ee/490554/tartus-laks-voim-tudengite-katte> (28.03.2024); R. Mets. Pildid ja video: võim Tartus läks volbriööks tudengite kätte. – Postimees, 30.04.2017. <https://tartu.postimees.ee/4097091/pildid-ja-video-voim-tartus-laks-volbriooks-tudengite-katte> (28.03.2024); Galerii: Tartus läks võim tudengite kätte. – Postimees, 30.04.2019. <https://tartu.postimees.ee/6651369/galerii-tartus-laks-voim-tudengite-katte> (28.03.2024).

²⁰ B. Kangro. „Pereat tristitia, perant osores!“ lk 395–396.

²¹ R. Bender. Tartu baltisaksa tudengimälestustes, lk 219.

Volbrirongkäik Tartus 2024. aastal.

Foto: Andres Tennus/Tartu Ülikool

samasse ajapunkti. Arvukad sini-puna-valged TRÜ teklid vilistlaste peas ülikooli kokkutulekuil kinnitavad fenomeni.²²

Fotol on veel keegi. Vilunud vaatleja eristab EÜS-i meeste tüüpilise balti ümmarguse, liibuva teklikuju kõrval võõrapäraseid, ülalt laienevaid nn taldrikukujulisi riigisaksa tüüpi peakatteid. See kõige parempoolsem buršigrupp otse rongkäigu kõrval ongi külalised, korporandid Saksamaalt. Nad ei marsi rongkäigus, sest neil ei ole Tartuga otsest ega isiklikku seost: nende organisatsioon ei ole Tartu Ülikooli juures loodud ega tegutsenud, need isikud ei ole Tartu Ülikoolis iialgi õppinud. Aga ometi on tulnud nemad ja paljud teised tekleid kandvad noored ja vanad Saksamaalt, Lätist, Soomest, Rootsist ja mujaltki volbriks just Tartusse. Tartu ülikool on ühelt poolt konkreetne *alma mater* oma üliõpilaste ja vilistlastega, teiselt poolt aga anonüümne – lihtsalt üks ülikoolilinn, üks kõige kirdepoolsemaid *universitas*-tüüpi õppeasutusi Euroopas. Tartu pakub naasmisteks ja kohtumisteks sobilikku lava, kus iga akadeemiline kodanik rõõmsa enesestmõistetavusega tegutseda võib. Volbrikombestik Tartus peaks õigusega kuuluma UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja.

*

Grupp ajalootudengeid peahoone trepil 1982. aastal laulab aga muudkui edasi. Nagu lõõmab kustumatult baltisaksa buršide volbrilõke toomikiriku esisel. Nende aega ja nende (kadunud) Tartut saab jälgida ülikoolilinna mõttelise kultuurikihi stratigraafias, nemadki on kantud varasematest ja mõjutavad hilisemaid kihistusi. Ülikoolilinna „aeg“ ja „ruum“ on sajandite pikkune/paksune tervik, mida võiks julgemini sellisena ka käsitleda.

²² Vt nt Suur vilistlaste kokkutulek „Tagasi ülikooli“. Tartu Ülikooli koduleht: <https://ut.ee/et/vilistlaste-kokkutulek> (22.07.2024); V. Ojaperv. Nostalgilise hõnguga vilistlaste kokkutulek pakkus ilusaid taaskohtumisi, pisaraid ja naeru. – Tartu Postimees, 18.05.2024.